

ВИШКІЛ КАПЕЛАНІВ ДИВІЗІЇ ВІЙСЬК СС “ГАЛИЧИНА” В ЗЕННГАЙМІ ТА ЇХ СЛУЖБА У ДИВІЗІЇ (1943–1945 рр.)

Роман Пономаренко

кандидат історичних наук, історичний координатор ГО “Дух нації”

roman_ren@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-8006-5095>

© Пономаренко Р., 2018

Досліджено передісторію та мотиви започаткування капеланської служби в 14-й добровольчій дивізії військ СС “Галичина” в роки Другої світової війни та проаналізував військову підготовку капеланського корпусу дивізії. Висвітлено статус українських капеланів у військах СС та визначено їх кількість. Крім цього, окрему увагу приділено аналізу результатів діяльності капеланів та їх ролі у дивізії.

Ключові слова: Друга світова війна, Третій Райх, Галичина, Україна, війська СС, іноземні добровольці СС, дивізія “Галичина”, капелан.

TRAINING OF UKRAINIAN WAFFEN-SS CHAPLAINS IN SENNHEIM AND THEIR DUTY IN 14th SS-VOLUNTEER DIVISION “GALICIA” (1943–1945)

Roman Ponomarenko

Phd, historical coordinator of the PO “The Spirit of the Nation”

roman_ren@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-8006-5095>

© Ponomarenko R., 2018

In the article author researched the background and motives for the establishment of the Chaplaincy service in the 14th SS-Volunteer Division “Galicia” during the Second World War and analyzed the military training of the Chaplain Corps Division. This training took place in the SS-Training Camp Sennheim (Cernay) in 1943 and consisted of a politico-ideological and military training of Ukrainian priests of the Greek Catholic Church. The article also research the status of Ukrainian chaplains in the Waffen-SS and their number – both Greek Catholic and Orthodox. In addition, special attention is paid to the analysis of the results of the chaplains services and their role in the division. The military chaplains were a important element in the division, responding not only for the fulfillment of religious functions, but also for the moral state of soldiers. They performed worship and conducted propaganda activities. Ukrainian chaplains had an officer rank in the Waffen-SS and enjoyed all the privileges accorded to the status of SS-officer. At the same time, Vasil Laba became one of the three Ukrainians who received the high rank of Waffen-Sturmbannführer. Despite the thorough preparation, the chapel's Corps was not monolithic, because often their duties depended primarily on their personal qualities. After the Battle of Brody, there were only two chaplains in the division, but soon new ones came to replace those who died or were captured. However, more another specialized training for Ukrainian chaplains in the SS did not organized. Nevertheless, the chaplains existed in the Ukrainian division of the Waffen-SS until the end of the war and the transfer of the division into the Ukrainian National Army.

Key words: Second World War, Third Reich, Galicia, Ukraine, Waffen-SS troops, foreign SS volunteers, division “Galicia”, military chaplain.

Постановка проблеми. Одним із найбільших міфів, пов’язаних з 14-ю добровольчою дивізією військ СС “Галичина”, є поширена думка про

унікальність факту наявності в цій дивізії духовної опіки. Часто трапляються твердження на кшталт, що у військах СС воєнків змушували зрєктися

християнства, і тому поява священників в українській дивізії була поступкою українцям від есесівського керівництва [Забзалюк (2012): 128]. Насправді ж, подібні судження не мають нічого спільного з дійсністю, бо солдатів військ СС ніхто не примушував зрікатися віри. Просто більшість з них були агностиками, тому капелани в частинах військ СС були непотрібні. Проте у випадку іноземних добровольців позиція керівництва СС було гнучкою – якщо вояки потребували опіки священника, то все робилося для того, щоб їм її забезпечити. Отже, духовна опіка для іноземних добровольчих частин військ СС була звичайна річ від самої їх появи, а перші капелани у військах СС з'явилися вже в 1941 році. Далі цей процес тільки набирає обертів.

Тому, коли українці висунули вимогу забезпечити в дивізії “Галичина” духовну опіку для вояцтва, німці не заперечували. Так у військах СС з'явився український капеланський корпус. Його історія, як і загальна історія дивізії, нерідко ставала об'єктом маніпуляцій та фальсифікацій з боку недобросовісних мемуаристів та істориків. Тому не зважаючи на чисельні згадки в науковій літературі та мемуарах учасників подій, чимало пов'язаних з капеланами питань залишаються поза увагою дослідників. Насамперед, це питання їх військового вишколу, бо капелан за штатним розкладом німецької дивізії мав мати офіцерське звання, а отже – мав пройти військовий вишкіл. Так само проблемним є питання визначення загальної кількості капеланів у дивізії та неупереджений погляд на практичну діяльність українських капеланів – що і як вони робили, наскільки корисними були та які наслідки мала їх праця. Саме ці питання ми і розглянемо в нашій статті.

Результати дослідження. Для української сторони духовна опіка в дивізії була одним із принципових питань. Тому, коли українські творці дивізії “Галичина” висунули до керівництва СС обов'язкову вимогу забезпечити в дивізії духовну опіку для вояцтва та створити інститут військових капеланів, то з боку СС заперечень не було. Більше того, аналіз документів показує, що райхсфюрер СС Гімлер “позитивно оцінював появу капеланів в дивізії”, хоча обергруппенфюрер СС Готтлоб Бергер, керівник Головного управління СС, і мав попередити митрополита Андрія Шептицького про його особисту відповідальність за їх роботу: “Капелани залишаються, поки будуть добре впливати на вояків. Але якщо вони стануть підбурювати вояків, то ми їх усунемо, а всю вину покладемо на митрополита” [Національний архів США: Т.175, R.74, F.0933]. Тут варто пояснити, що Шептицький скептично ставився до будь-якої

співпраці з німцями, навіть не зважаючи на відомі його слова В. Кубійовичу: “Не має майже ціни, яку не треба б дати за створення української армії” [Колісник, 2009: 86]. Тому позиція митрополита була двоїста: за його словами він не давав свого благословення дивізії, але санкціонував відправку туди капеланів, щоб тримати вояків в лоні католицької церкви [Митрополит, 2005: 291]. Німці про таку позицію Шептицького чудово знали, тому ставилися до нього обачно.

Від самого початку формування дивізії, ще до офіційної появи в ній капеланів, у вишкільний табір Гайделегер, де були зосереджені українські рекрути, по неділях та святах їздили митрат Василь Лаба та отець Северин Сапрун, для організації та проведення богослужінь [Лаба, 1952: 8].

При Військовій управі був створений відділ духовної опіки, який очолив митрат Василь Лаба, друг голови управи Альфреда Бізанца, який нібито і запросив його на цю посаду [Митрополит, 2005: 291–292]. Вибір був вдалий, бо до Лаби керівництво СС ставилося з великою повагою, оскільки в Першу світову війну він був польовим капеланом австро-угорської армії, служив на Італійському фронті та мав бойові нагороди. В листопаді 1918 року Лаба потрапив до італійського полону, з якого в червні 1919 року повернувся в Україну. Вступив до УГА, де в грудні 1919 року став головним духовником.

У 20-х числах липня 1943 року Лаба був викликаний у Берлін до обергруппенфюрера СС Готтлоба Бергера. На зустрічі Бергер повідомив про прихильне ставлення Гімлера до запровадження капеланського корпусу в українській дивізії та розповів, чого СС чекає особисто від Лаби та підлеглих йому священників.

Серед іншого, на цій зустрічі обговорили кількість капеланів у дивізії та питання їх військової підготовки. Лаба доповів, що відібрав для дивізії 12 капеланів. Оскільки в німецькій армії капелани були прирівняні до офіцерів, то це саме розповсюджувалося і на українських капеланів. Тому перед зарахуванням на службу вони мали пройти спеціальний вишкільний курс тривалістю 1,5 місяці у навчальному таборі СС Зеннгайм, з 20 серпня до 3 жовтня 1943 року. Командиром цього табору був оберфюрер СС Ернст Фік, стосовно якого Бергер був впевнений, що той добре впорається із завданням військового вишколу галицьких священників.

Свою чергою, Лаба був дуже задоволений результатами зустрічі та запевнив Бергера, що все зробить, щоб цей експеримент із капеланами для галицької дивізії дав добрі результати [Національний архів США: Т.175, R.74, F.0925-0926].

Зрозуміло, що для служби у військах СС відбиралися священники, які в той чи інший спосіб показали свою лояльність та прихильність німецькій владі, інакше їх би просто не спрямували в дивізію. Влітку 1943 року Лаба мав активні контакти з керівництвом СС і тому чітко розумів, що і для чого від нього вимагається. Один із капеланів, Йозеф Кладочний, зазначив, що “чисельні священники проявляли свою особисту ініціативу та бажання піти в дивізію “Галичина”, щоб разом із німцями брати участь у боротьбі проти наступаючої радянської армії” [Галузевий державний архів Служби безпеки України: С.75183-ФП, Т.2, А.234]. Цікаво, що сам Кладочний пішов у дивізію, бо його особисто попросив про це митрополит Андрій Шептицький, який хотів мати серед капеланів свого інформатора.

У серпні 1943 року у Львові в будівлі Музею народного мистецтва відбулось зібрання представників Військової управи “Галичина”, командування дивізії та греко-католицьких священників, яких відібрали для капеланської служби. На цьому зібранні виступили Василь Лаба та голова Військової управи Бізанц. Останній звернувся до капеланів, заявивши, що їм доведеться виїхати в Германію, для ознайомлення з країною та на вишкіл. Опісля відбувся бенкет [Галузевий державний архів Служби безпеки України, Львів: С.П-32535, А.25,29].

Загалом на вишкіл у Зеннгаймі були спрямовані такі 13 священників греко-католицької церкви: Юрій Ванчицький, Іван Голойда, Іван-Всеволод Дурбак, Осип Карпінський, Йосиф Кладочний, Данило Ковалюк, Емануїл Кордуба, Михайло Левенець, Богдан Левицький, Василь-Всеволод Лещишин, Роман Лободич, Ісидор Нагаєвський, Северин Сапрун.

Спершу до Зеннгайму, поїздом зі Львова, з пересадкою у Берліні, виїхали 11 українських капеланів. Перед від’їздом вони отримали супровідний лист від губернатора Вехтера, в якому зазначалося, що вони є українськими католицькими священниками й кандидатами на військових капеланів у дивізію “Галичина”. На місце вони прибули 23 серпня 1943 року. Згодом до основної групи приєдналися ще двоє капеланів.

Вишкільний табір військ СС у Зеннгаймі (Ельзас) розташовувався на місці колишнього французького армійського табору. Есесівці перетворили його на один із центрів підготовки іноземних добровольців військ СС. Комендантом табору був оберфюрер СС Ернст Фік, який чудово розумів важливість Європейського добровольчого руху та все робив для забезпечення якісного вишколу іноземних рекрутів. У вказаний час у таборі на

вишколі перебувало кілька сотень добровольців із різних країн Західної Європи.

Зустріч українців була організована на високому рівні. Спочатку їх розмістили усіх в одній великій казарменій кімнаті, але згодом забезпечили їм комфортніші умови: в кімнаті по двоє. По прибуттю священники пройшли медогляд, отримали уніформу, спортивні костюми та військове спорядження разом з протигазом.

Як “Особливу групу” українських священників приєднали до великої багатонаціональної групи рекрутів, які тільки нещодавно почали свій вишкіл. 29 серпня 1943 року Осип Карпінський бадьоро звітував митрополиту Андрію Шептицькому: “Переходимо вишкіл, з яким польовий духовник необхідно мусить бути обізнаним, та призвичаюємося до військової дисципліни, яка не справляє нам найменшої труднощі. На загал поводяться з нами незле, трактування нас зі сторони старшин зовсім коректне, багато маємо уступок та угодінь... Кожного дня маємо теоретичне навчання, як також вправи з військового впоряду” [Центральний Державний: Ф.201, Оп.1, С.163, А.52].

Капеланський курс у Зеннгаймі мав назву “Світоглядне навчання” (Weltanschauliche Unterricht) [Галузевий державний архів Служби безпеки України, Львів: С.П-32535, А.23] (так назвав його учасник курсу Василь Лещишин на одному з допитів в МДБ в 1948 році. Цікаво, що на іншому допиті він назвав цей вишкіл просто – “курси націонал-соціалістів”). Завдання цього курсу – “познайомити капеланів із політикою та економікою Німеччини”, щоб потім через них “передавати” ці знання солдатам дивізії “Галичина” [Галузевий державний архів Служби безпеки України, Львів: С.П-32535, А.17]. Вже традиційно для німецьких навчальних центрів вишкіл був розділений на два блоки: теоретичний та практичний. Головними предметами були нацистська ідеологія (зокрема вивчали програму націонал-соціалістичної партії Німеччини), а також історія та економіка Німеччини. Причому капеланів навіть возили на екскурсії до німецьких великих промислових підприємств у міста Фрайбург, Страсбург та Мюльгаузен [Галузевий державний архів Служби безпеки України, Львів: С.П-32535, А.17,42].

Варто зазначити, що учасник цього вишколу Ісидор Нагаєвський, післявоєнні спогади якого є чи не єдиним ґрунтовним відкритим джерелом про діяльність капеланів у дивізії, відверто збрехав у них, зазначивши, що “ідеологічно-політичного курсу ми не проходили”. Проте свідчення інших капеланів –

Василя Лещишина та Йозефа Кладочного на допитах у МДБ після війни якраз свідчать про протилежне – нацистська ідеологія була на цьому курсі однією з головних дисциплін [Галузевий державний архів Служби безпеки України, Львів: С.П-32535, А.17,42; 12, с. 39].

Крім нацистської ідеології та економіки, курсанти вивчали чимало військових предметів: тактику; картографію та читання карт; теренознавство та орієнтацію в терені; військову теорію; організацію різних родів військ і військових з'єднань, від армії до дивізії; зброю – пістолет, гвинтівку та трофейну радянську. Також вивчали організацію Червоної армії, її озброєння і тактику; цей курс читав офіцер СС, ветеран Східного фронту. Серед іншого він розповідав і про особливості організації ведення бойових дій радянськими військами. Українців вразила така історія: якщо радянський танк був підбитий німцями, то вночі до нього приходять механіки для евакуації танку, проте поранених танкістів вони залишали прямо на полі бою без надання їм допомоги [Нагаєвський, 1985: 39].

Також велика увага приділялась спорту: біг на довгі дистанції, біг з перешкодами, повзання під колючим дротом, подолання перешкод тощо. До честі українських священиків, серед яких були люди і старшого віку, вони сумлінно виконували усі вправи та, не нарікаючи, витримували сувору муштру, часто краще, ніж значно молодші французькі чи інші європейські добровольці, які вишколювалися поряд із ними. Водночас, очевидно, що і німецькі інструктори до них ставилися поблажливіше, ніж до 18-річних рекрутів.

8 вересня 1943 року Італія капітулювала перед країнами антигітлерівської коаліції. З цього приводу в Зеннгаймі відбулось зібрання рекрутів, на якому комендант табору Фік піддав гострій критиці папу римського Пія XII, звинувативши його у спонуканні італійського уряду маршала Бадольо до виходу з війни. На це зібрання випадково потрапили і українські священики – їх не кликали, але вони побачили, що всі йдуть до зали, і пішли також. Зрозуміло, що вони були обурені критикою папи, проте якимось виражати своє незадоволення не стали.

За кожної нагоди українці розповідали німцям, французам та іншим охочим про Україну, українців та українські змагання за незалежність. Сприймали їх добре, бо про якісь конфлікти з командирами СС у таборі Зеннгайм українські учасники вишколу не згадували. Проте розповідали про встановлення гарних стосунків із місцевим населенням. Ісідор Нагаєвський писав після війни: “Згадаю також, що в часі нашого вишколу ми йшли в неділі до недалекого

містечка Тану і брали участь у богослужбах в католицькій церкві. Спочатку священик і миряни дивились на нас непривітно, але побачивши спосіб нашого знаку св. хреста і що в церкві ми не ставали на коліна, зацікавились нами. Коли ж довідалися, що ми українські католицькі священики і приготуємо стати польовими духовниками української дивізії для боротьби з безбожними большевиками, запрошували нас до себе й гостили добрим вином, якого жодний німець не міг у місті купити” [Нагаєвський, 1985: 40].

Також українці організували невеличкий хор, під проводом Северина Сапруна, який співав українських пісень та дуже полюбився місцевому населенню.

Вишкіл закінчився 3 жовтня 1943 року і після цього (найімовірніше, без жодних іспитів) українські священики отримали кількадевні відпустки для поїздки додому.

Через місяць випускникам Зеннгайму почали присвоювати офіцерські звання. За наявними фактами ці звання присвоювалися нерівномірно. Зокрема Йосиф Кладочний спочатку став ваффен-унтерштурмфюрером, 1 листопада 1943 року, а через місяць 1 грудня – ваффен-оберштурмфюрером. Тоді як Михайлу Левенцю погони ваффен-унтерштурмфюрера вручили 1 грудня 1943 року. Всього звань присвоїли 10, з них двоє стали ваффен-оберштурмфюрерами – Ісідор Нагаєвський та Йосиф Кладочний, а всі інші – ваффен-унтерштурмфюрерами.

Також 1 листопада 1943 року Василю Лабі присвоєно звання ваффен-штурмбаннфюрера (еквівалент його військового звання в УГА). Так керівництво СС виразило свою високу повагу та довіру до Лаби, який став першим з усього трьох українських офіцерів, яким було присвоєно це високе звання. При цьому Лаба офіційно не перебував у штаті дивізії “Галичина”, числячись при Військовій управі.

Капелани отримали такі призначення: Нагаєвський став головним капеланом дивізії, Левенець – 29-го полку, Кладочний – 30-го, Левицький – 31-го, Лещишин – артилерійського. Карпінський, Голойда, Ковалюк та Дурбак були спрямовані у галицькі добровольчі полки СС. З них Дурбак та Карпінський з часом були переведені в дивізію: Дурбак наприкінці грудня, і вже в лютому 1944 року став капеланом бойової групи “Байерсдорф”, а весною 1944 року – санітарного батальйону. А Карпінський весною 1944 року, коли його призначили капеланом 14-го навчально-польового батальйону СС.

Северин Сапрун через вік був звільнений з дивізії, згодом став духівником українських юнаків СС. Стосовно Лободича відомо тільки те, що він перебував у дивізії, хоча його посада невідома, а ось про Ванчицького взагалі нема відомостей, тому залишається припустити, що він навіть не отримав військового звання та також був звільнений з дивізії.

У Вермахті армійські капелани носили уніформу зі спеціальними відзнаками та хрест. Проте в дивізії українські капелани носили звичайну офіцерську уніформу військ СС, з українськими відзнаками. Кожен з них мав особисту зброю – пістолет, правда, не всі вони її носили. Наприклад, Василь Лещинин відмовився від зброї і носив просто пусту кобуру. Кожен капелан отримував зарплатню – 110 райсмарок та мав ординарця. І, на відміну від інших військовослужбовців дивізії, їм не наносилися обов'язкове “есесівське” татуювання групи крові [Галузевий державний архів Служби безпеки України, Львів: С.П-32535, А.23].

Капелани були підпорядковані відділу VI штабу дивізії, який відповідав за моральний стан та пропаганду. Цей відділ очолював гауптштурмфюрер СС Карл-Роберт Цогляуер. Основним завданням капеланів була духовна опіка та здійснення богослужінь, які відбувалися по неділях та святах. Більшість проповідей були суто релігійного змісту, проте деякі були пропагандистського, “профашистського” характеру. Останні склалися головним духівником дивізії Нагаєвським, а після – редагувалися ваффен-гауптштурмфюрером Дмитром Палієвим, найвпливовішим українським офіцером у штабі дивізії. Серед іншого, урочисте богослужіння проведено 20 квітня 1944 року, на честь дня народження Адольфа Гітлера [Галузевий державний архів Служби безпеки України: С.75183-ФП, Т.2, А.242–243].

До обов'язків капелана крім духовної опіки, також належала підтримка морального духу вояцтва. Тому фактично капелан виступав у ролі військового психолога. Крім цього, деякі капелани, зокрема Йозеф Кладочний, кілька разів їздили в різні німецькі міста, щоб проводити церковні служби для українців, які перебували в них на роботах.

В українській історіографії діяльність капеланів у дивізії прийнято оцінювати не критично та зокрема з позитивного боку. Проте реальність була трохи іншою, бо в цьому питанні все теж залежало від людського фактору. Дехто з капеланів навіть після вишколу так і не зрозуміли, куди потрапили, і в чому полягають їхні обов'язки. Так, спогади Нагаєвського показують, що він халатно ставився до своїх обов'язків та не зміг організувати злагоджену

роботу капеланів, лише скаржачись, що “ніхто з нас не одержав жодних підручників, ані інструкції. Кожен з нас діяв згідно із своїм сумлінням, знанням, прикметам свого характеру, вдачею й темпераментом” [Нагаєвський, 1985: с. 60]. З іншого боку, Йозеф Кладочний свідчив, що Нагаєвський активно виступав перед німцями, намагаючись показати “свою відданість їм” [Галузевий державний архів Служби безпеки України: С.75183-ФП, Т.2, А.240]. Отже, українські капелани діяли самі по собі в своїх підрозділах, якогось комплексного керівництва ними не було, і все залежало від особистості капелана. Наприклад, в 29-му полку був повний порядок, оскільки Михайло Левенець швидко увійшов у курс справи і налагодив роботу та контакт із особовим складом. Водночас Нагаєвського більше цікавили дрібні чвари з німецькими офіцерами. А Карпінський взагалі мав якісь психічні розлади, тому вже в лютому 1944 року демонстрував явно неадекватну поведінку, із-за чого на засіданні Військової управи 7 березня 1944 року навіть прозвучала пропозиція його усунути [Пономаренко, 2017: 60].

Не дивує те, що в червні 1944 року Нагаєвського зняли з посади та без подальшого призначення відправили до запасного полку дивізії в Німеччину, на полігон Гросскіршбаум. На його місце, досить несподівано, був призначений ваффен-оберштурмфюрер Володимир Стецюк. Про нього відомо небагато, він прийшов у дивізію вже після першого набору та проходив вишкіл при навчально-польовому батальйоні [Нагаєвський, 1985: с. 75].

Під Броди разом із дивізією виїхали сім капеланів, з яких шість були випускниками Зеннгайму:

- Стецюк Володимир, як головний духовник;
- Левенець Михайло, капелан 29-го полку;
- Кладочний Йосиф, капелан 30-го полку;
- Левицький Богдан, капелан 31-го полку;
- Лещинин Василь, капелан артилерійського полку;
- Дурбак Іван-Всеволод, капелан санітарного батальйону;
- Карпінський Осип, капелан навчально-польового батальйону.

Під час Бродівської битви Стецюк запаникував та отримав психічний розлад. Коли йому наказали піти до поранених вояків, він відмовився, та за деякими даними був розстріляний на місці за “невиконання наказу” в присутності командира дивізії Фрайтага [Колісник, 2009: 90]. Чи є це правдою, чи просто Стецюк загинув в оточенні, сьогодні вже достовірно не з'ясувати. Кладочний, Дурбак та Лещинин не змогли вийти з оточення та

переховувалися у монастирях на Львівщині. Кладочний був важко поранений осколком у ліву лопатку та лежав у калюжі крові, коли його обстежив лікар Дионис Дакура, який виніс свій вердикт: “Його нема що перев’язувати, він скоро вмре”. Кладочного залишили самого вмирати (за його спогадами, сам факт того, що лікар відмовив йому хоча б в символічній допомозі його шокував), але він вижив та дістався Львова [Кладочний, 1994: 70; Кладочний, 2005: 72–73]. 17 травня 1947 року був заарештований органами МДБ, а після його свідчень, 6 травня 1948 року був затриманий і Лещинин (Кладочного засудили на 10 років, а Лещинина – на 25. Обоє звільнили за амністією в кінці 1955 року).

З оточення вийшли лише два капелани – Левенець та Левицький, а Карпінський взагалі в нього не потрапив, бо був звільнений зі служби між 10–16 липня 1944 року (Карпінського звинувачено у потуранні втечі засудженого до розстрілу вояка та віддано під трибунал. В результаті звільнено зі служби) [Нагаєвський, 1985: 128]. В бою найбільше проявив себе Левенець, в якому “відчувався заразом і душпастир і вояк” [Полюлях, 2003: 161]. Під час прориву, він з пістолетом-кулеметом у руках очолив групу приблизно з 120 вояків, яких і вивів із оточення. За це 1 вересня 1944 року Левенця нагороджено Залізним хрестом 2-го класу. А далі прийшло ще більше визнання – його призначили головним капеланом дивізії.

На цій посаді Михайло Левенець розгорнув активну діяльність. Він склав перелік службових обов’язків капеланів та ретельно слідкував за його дотриманням. Наведемо їх повністю:

1. Польова служба відбувається кожну неділю. Якщо підрозділ знаходиться занадто далеко від місця проведення служби, то можна відвідувати місцеву римо-католицьку службу, за умови, якщо капелан заздалегідь зустрівся із місцевим священиком. Крім цього, капелан має приїхати в цю частину серед тижня, щоб рано-вранці провести для неї богослужіння (з дозволу відповідної особи), не перешкоджаючи військовим заняттям;

2. Вжити заходів, щоб ті добровольці, члени родин яких перебувають у Райху, вчасно подали до відповідних служб заявку про соціальну допомогу родині;

3. Не менше ніж два рази на тиждень проводити з вояками гутірки (на теми формування характеру, чесноти вояка, відвага-геройство, самопожертви, чесноти побратимського співжиття, позбавлення від егоїзму, бойовий дух тощо);

4. Бажана будь-яка культурно-просвітницька діяльність із вояками (преса, хор, церковні співи,

товариські вечори). Зв’язок із командиром підрозділу та розгляд подій на фронтах;

5. Робити щотижневий огляд преси. Якщо українські газети недоступні, то через день вояки мають отримувати зведення Вермахту (“вермахтс-беріхт”), перекладені українською;

6. Завданням капелана є виховувати у вояків норми гідної поведінки до цивільного населення, розповідати про обов’язок зберігати військову таємницю та вміння мовчати, добре себе поводити та бути охайним, запобігати саботажу, сумлінно виконувати накази командирів, цінувати приватну власність тощо;

7. Завдання капелана полягає в тому, щоб завоювати довіру вояків, детально осягнути їх душу та характер, щоб в рішучий момент він міг вплинути на солдатів та допомогти командирю привезти підрозділ до бажаної мети [Архів музею 1-ї УД УНА].

Бачимо, що обов’язки капелана дуже схожі на обов’язки радянських політруків та сучасних військових психологів. Тут цікаве зобов’язання священиків виконувати пропагандистську функцію через читання газет та військових зведень. До того ж, судячи з усього, складаючи цей документ, Левенець уважно ознайомився із есесівськими нормами та кодексами поведінки. Цей перелік обов’язків автоматично перетворював капеланів на дуже важливий елемент в існуванні дивізії, в якій вони ставили справжніми “політичними солдатами”.

Воякам такий підхід до справи теж подобався. Дивізійник Ярослав Сиваник із 30-го полку згадував про нового полкового капелана Михайла Ратушинського: “Отець Михайло був на правду гарна особистість. Приїжджав до сотні й проводив гутірки на релігійні і світські теми” [Сиваник, 2010: 58]. Також підкреслимо, що їхня діяльність відбувалася у тісній взаємодії з відділом VI штабу дивізії, наприклад, навіть для організації різдвяних свят капелани частин за наказом Левенця мали зв’язатися з референтами VI відділу для налагодження взаємодії [Центральний Державний: Ф.Р-19, Оп.1, С.138, А.82].

Варто пам’ятати, що спеціальний вишкіл організували лише для капеланів першого набору. Ті, що приходили пізніше, як Володимир Стецюк, військову підготовку отримували вже при дивізії. А з середини 1944 року та після Бродів, для капеланів більше жодного вишколу не влаштовували. Наприклад, можна згадати Юліана Габрусевича, який влітку 1944 року вступив у дивізію та без жодного вишколу відразу отримав звання ваффен-obersturmführера. Хоча офіційного підтвердження

цього з Берліну Габрусевич не мав, проте в Гайделягері йому видали зольдбух (солдатську книжку), де були вказані звання та посада – ваффен-оберштурмфюрер та “Дівізіонс Пфарер” [Пономаренко, 2018: 36]. Габрусевича призначили капеланом до українців, спрямованих у дивізію СС “Вікінг”, а у вересні 1944 року направили навчатися у школу перекладачів в Оранієнбургу. Закінчивши її, через чотири тижні він отримав відпустку для пошуку матері, яка загубилася під час евакуації з Галичини.

Інший приклад, це Михайло Ратушинський (1914), який став виконуючим обов’язки капелана 30-го полку, навіть не отримавши військового звання (і навіть військова форма його була “не досить допасована”). Лише згодом він став ваффен-унтерштурмфюрером.

У грудні 1944 року капеланський корпус української дивізії військ СС був представлений наступними дев’ятьма капеланами:

- Михайло Левенець, капелан дивізії;
- Любомир Сивенький, його заступник;
- Ісидор Нагаєвський, капелан 29-го полку;
- Михайло Ратушинський, капелан 30-го полку;
- Богдан Левицький, капелан 31-го полку;
- Емануїл Кордуба, капелан артилерійського полку;
- Іван Томашевський, капелан санітарного батальйону;
- Юліан Габрусевич, капелан навчально-польового батальйону;
- Данило Ковалюк, капелан навчально-запасного полку.

Як бачимо, четверо з них були випускниками військових курсів у Зеннгаймі. Крім усіх згаданих, відомі ще два капелани, які з другої половини війни перебували при навчально-запасному полку: Олександр Бабій та Олександр Маркевич. Бабій спочатку служив канцеляристом у тому полку, а в квітні 1945 року почав виконувати обов’язки капелана [Колісник, 2009: 92]. А ось з Маркевичем не все до кінця зрозуміло. Раніше він був духівником 204-го батальйону шуцманншафта, якого влітку 1944 року включено до складу дивізії. Потім із невідомої причини опинився у Франції, і там потрапив до французького полону. Чи виконував він у дивізії капеланські функції, чи просто фізично перебував у її складі, невідомо [Центральний Державний: Ф.Р-19, Оп.1, С.84, А.4].

Двоє випускників Зеннгайму пішли з життя в другій половині 1944 – на початку 1945 років. Першим був Карпінський, який після звільнення з дивізії став капеланом у вишкільному таборі

українських юнаків на Мальті, однак скоро помер у Відні від нервового розладу [Нагаєвський, 1985: 128]. Також трагічно склалася доля Івана Голойди, який повернувся на охоплену польсько-українським конфліктом Лемківщину, щоб вивезти звідти свою родину, де і загинув від рук поляків [Ковалюк, 1971: 47].

Отже, всього, враховуючи Лабу, відомо 21 прізвище українських капеланів греко-католицької церкви, які так чи інакше, пройшли крізь війська СС.

№	Ім’я	Дата народження	Звання
1	Бабій Олександр	1908	Невідомо
2	Ванчицький Юрій		Невідомо
3	Габрусевич Юліан	3 липня 1910 року	Ваффен- оберштурмфюрер
4	Голойда Іван		Ваффен- унтерштурмфюрер
5	Дурбак Іван- Всеволод		Ваффен- оберштурмфюрер
6	Карпінський Осип	1911	Ваффен- унтерштурмфюрер
7	Кладочний Йосиф	11 січня 1906	Ваффен- оберштурмфюрер
8	Ковалюк Данило	1896	Ваффен- унтерштурмфюрер
9	Кордуба Емануїл		Ваффен- унтерштурмфюрер
10	Лаба Василь	1 вересня 1887	Ваффен- штурмбаннфюрер
11	Левенець Михайло	26 вересня 1911	Ваффен- оберштурмфюрер
12	Левицький Богдан		Ваффен- унтерштурмфюрер
13	Лещинин Василь- Всеволод	13 січня 1912	Ваффен- унтерштурмфюрер
14	Лободич Роман	8 січня 1893	Ваффен- унтерштурмфюрер
15	Маркевич Олександр	1905	Невідомо
16	Нагаєвський Ісидор	21 червня 1908	Ваффен- оберштурмфюрер
17	Ратушинський Михайло	1914	Ваффен- унтерштурмфюрер
18	Сапрун Северин	2 вересня 1897	Невідомо
19	Сивенький Любомир		Ваффен- унтерштурмфюрер
20	Стецюк Володимир		Ваффен- оберштурмфюрер
21	Томашевський Іван		Ваффен- унтерштурмфюрер

Бачимо, що найвищим офіцерським званням серед капеланів саме дивізії є ваффен-оберштурм-фюрер. Всього їх було шість: Дурбак, Кладочний, Стецюк, Нагаєвський, Габрусевич, а також Михайло Левенець, якому цей ранг присвоїли 30 січня 1945 року.

Крім греко-католицьких, весною 1945 року в дивізії з'явилися ще два православні священники, зі складу приєданого до дивізії Українського легіону самооборони (так званого Волинського легіону). Це були Паладій Дубицький (5 січня 1911) та його помічник Іов Скальський (1914), причому Дубицький скоро був переведений до штабу Української національної армії [Верига, 2006: 25] і Скальський залишився у дивізії сам. Офіцерського звання у військах СС вони не отримали.

Також зауважимо, що деякі духовні особи перебували в дивізії як звичайні вояки. Наприклад, отець Пашевський, який служив звичайним вояком у зенітному дивізіоні та загинув під Бродами [Центральний Державний: Ф.Р-19, Оп.1, С.84, А.4]. Крім того, з другої половини 1944 року при навчально-запасному полку перебувало кілька священників, які, однак, капеланські обов'язки в дивізії не виконували (принаймні, офіційно).

Висновки. Отже, вишкіл у Зеннгаймі став єдиним вишколом для українських капеланів дивізії "Галичина". Там вони отримали базову ідеологічну та військову підготовку та, закінчивши його, стали офіцерами військ СС. На службі кожен з них проявив себе по-різному, однак самі по собі капелани були дуже важливим елементом у функціонуванні дивізії "Галичина". Крім здійснення суто релігійних функцій вони відповідали за моральний стан вояцтва, а в окремих випадках займалися пропагандою. Наприкінці війни саме випускники Зеннгайму відіграли домінуючі ролі в капеланському корпусі дивізії, займаючи посади в її ключових підрозділах. Також варто зазначити, що для організації СС курси в Зеннгаймі стали першою спробою співпраці з представниками духовної сфери, що в подальшому втілювалося в інших проєктах.

1. Архів музею 1-ї УД УНА, м. Львів. 2. Верига В. *За рідний край, за народ свій, або хто такі дивізійники? / Василь Верига*. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – 288 с. 3. Забзалюк Д. С. *Душпастирська служба українських військових формацій першої половини ХХ ст. / Д. С. Забзалюк*. – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – 188 с. 4. *Галузевий державний архів Служби безпеки України*. 5. *Галузевий державний архів Служби безпеки України*, Львів. 6. Кладочний Й. *Автобіографія / Йозеф Кладочний //*

Вісті комбатанта. – 1994. – № 5–6. – С. 67–70. 7. Кладочний Й. *В обіймах смерті під Бродами / Йозеф Кладочний // Вісті комбатанта*. – 2005. – № 3. – С. 72–73. 8. Ковалюк Д. *Воєнні спомини (1943–1945) / Данило Ковалюк // Вісті комбатанта*. – 1971. – № 3–4. – С. 45–59. 9. Колісник Р. *Військова управа та українська дивізія "Галичина" / Роман Колісник*. – К.: Ярославів Вал, 2009. – 312 с. 10. Лаба В. *Духовна опіка над стрільцями 1-ї УД // Вісті братства кол. вояків 1 УД УНА*. – 1952. – № 10–11. – С. 7–8. 11. Митрополит Андрій Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939–1944 рр.). – К.: Українська видавнича спілка, 2005. – 480 с. 12. Нагаєвський І. *Спогади польового духовника / Ісідор Нагаєвський – Торонто: Видавництво Українська книжка*, 1985. – 188 с. 13. *Національний архів США*. 14. Полюлях І. *На зустріч танкам / Іван Полюлях // Броди. Збірник статей і нарисів за редакцією Олега Лисяка, доповнене – Дрогобич-Львів: Відродження, 2003*. – С. 158–164. 15. Пономаренко Р. *Галицькі добровольчі полки СС 1943–1944 / Роман Пономаренко*. – Тернопіль: Мандрівець, 2017. – 264 с. 16. Пономаренко Р. *Українські вікінги. Українці в дивізії СС "Вікінг" / Роман Пономаренко – Тернопіль: Мандрівець, 2018*. – 216 с. 17. Сиваник Я. *14-та сотня 30-го полка / Я. Сиваник // Вісті комбатанта*. – 2010. – № 2. – С. 58–62. 18. *Центральний Державний Історичний Архів України у м. Львів*.

References

1. Archive of the 1st UDA Museum, Lvov (ukr). 2. Veriga, V. (2006), *For native land, for his people, or who are division men?* Kyiv, 288 p. (ukr). 3. Zabalyuk, D. (2012), *Pastoral service of the Ukrainian military formations of the first half of the twentieth century*, Lviv, 188 p. (ukr). 4. Branch State Archive of the Security Service of Ukraine. 5. Branch State Archive of the Security Service of Ukraine, Lvov (ukr). 6. Kladochnij Y., (1994), *Autobiography, The Visti Combatanta*, № 5–6, p. 67–70 (ukr). 7. Kladochnij Y. (2005), *Wardrobe in the arms of death under the Brody, Visti Combatanta*, № 3, P. 72–73 (ukr). 8. Kovalyuk D. (1971), *Military Reminiscences (1943–1945)*, Visti Combatanta, № 3–4, p. 45–59 (ukr). 9. Kolesnik R. (2009), *Military Board and Ukrainian Division "Galicia"*, Kyiv, 312 p. (ukr). 10. Laba V. (1952), *Spiritual guardianship over the warriors of the 1st UD, Visti of the brotherhood of the count. soldiers 1 UDUU*. No. 10–11, p. 7–8 (ukr). 11. Metropolitan Andriy Sheptytsky in the documents of the Soviet state security (1939–1944), (2005), Kyiv, 480 p. (ukr). 12. Nagayevsky I. (1985), *Memories of the field priest*, Toronto, 188 p. (ukr). 13. National Archives of the USA. 14. Polulyah I. (2003), *At a meeting with tanks, Brody. Collection of articles and essays edited by Oleg Lisyak, supplemented – Drohobych-Lviv*, p. 158–164 (ukr). 15. Ponomarenko R. (2017), *SS-Galitsky volunteer regiments 1943–1944*, Ternopil: Mandrivets, 264 p. (ukr). 16. Ponomarenko R. (2018), *Ukrainian Vikings. Ukrainians in the SS Division "Viking"*, Ternopil: Mandrivets, 216 p. (ukr). 17. Sivanik Ya. (2010), *The 14th Company of the 30th Regiment, Visti Combatant*, No. 2, p. 58–62 (ukr). 18. *Central State Historical Archive of Ukraine in the city of Lvov (ukr)*.